

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

H. Hjelholt

Småtræk om Holberg
som godsejer

SMÅTRÆK OM HOLBERG SOM GODSEJER

AF HOLGER HJELHOLT

I

Holbergs forpagtning af Havrebjærg kongetiende.

I Danske Studier 1917 s. 39 f. har jeg tidligere offentliggjort et brev fra Holberg, omhandlende hans virksomhed som godsejer, og denne virksomhed er også genstanden for de to egenhændige og formentlig hidtil ukendte breve fra Holberg til biskop Peder Hersleb, der nedenfor skal gives. Fundet af disse ligesom af det første skyldes iøvrigt nærmest en tilfældighed. Ved en af mig i embeds medfør i landsarkivet i København nylig foretagen gennemgang af nogle breve fra stiftsøvrigheden, beroende i Slagelse rådstuearkiv, faldt mit blik nemlig ved et af disse (19/11 1740) på følgende postscriptum: „Da hr. professor Holberg gjør erindring om hands fæstebrev på Hafreberg tiende, så vilde hr. borgemester Wohnsen det opsætte, og Os til underskrivelse indsende.“ Denne bemærkning førte mig til at undersøge, hvad der i det hele kunde findes om Holbergs forpagtning af Havrebjærg tiende, og ved denne undersøgelse kom de nævnte to breve for dagens lys. De findes i Sjællands stiftsøvrigheds arkiv (i landsarkivet) blandt de såkaldte kommune sager vedkommende Slagelse købstad. Ved gengivelsen af dem har jeg fulgt Holbergs egen bogstavering og tegnsætning med undtagelse af, at prikker er tilføjede over i og j, hvor de fattedes.

Holberg var ved købekontrakt af 13. April 1740 bleven ejer af Brorup hovedgård og Jærnbjærg by i Slagelse St. Mikkels landsogn, af Havrebjærg og Blæsingebyer i Havrebjærg sogn samt dette sogns kirketiende og endelig af Orebogård i Stenlille sogn.¹⁾ Medens kirketienden i Havrebjærg således tilhørte Holberg, ejedes kongetienden sammesteds derimod af Slagelse hospital, og kort efter det omtalte køb blev den udbudt til bortforpagtning ved offentlig auktion. Dette havde den forøvrigt ogsaa været udbudt til det foregående år, men da der ikke havde meldt sig lysthavende, var den bleven oppebåren in natura af hospitalet.²⁾

Ved auktionen, som fandt sted den 2. August 1740 i Slagelse hospital, mødte der ikke andre end Holberg, der bød på tienden. Såfremt denne måtte overlades ham i fæste på livstid, var han villig til at svare en årlig afgift af 50 rdl. og 14 læs brænde samt 4 rdl. i indfæstning. — Hospitalets forstander, borgmester Rasmus Wohnsen i Slagelse, sendte et par dage efter en udskrift af auktionsforretningen til stiftsøvrigheden, hospitalets direktion, og om det gjorte bud skrev han følgende: „I henseende til sognets hartkorn er dend anbudne afgift ickun ringe, sognets hartkorn skall være omtrent tre hundrede tønder og lidet derover, og nu at hr. assessor Holberg har fået een heel bye af kongens bønder gods till Broerup gård, lader hand opbygge de mange øde gårder, som er udi sognet, og da tienden derved igien kand komme till sin fuldkommen afgift

¹⁾ Se herom „For literatur og kritik“ IV bd. 1846 s. 173 ff. — Skødet er først af 28. Marts 1741, tinglæst 19. April s. å. Sjæll. landstings skødeprotokol 1731—48, fol. 545 b. f.

²⁾ Stiftsøvrigheden til borgmester Wohnsen 9/7 1740. Sjællands bispearkivs kopibog.

effter hartkornet i sognet.“¹⁾ Wohnsen sigter her til, at Holberg på den auktion, som den 3. Juni 1740 var bleven afholdt i Slagelse over en del af det Antvorskovske krongods, havde købt Årslev by i Sønderup sogn.²⁾ Bemærkningen om, at Holberg nu lader opbygge de mange øde gårde i Havrebjærg sogn, svarer godt til indholdet af det af mig tidligere offentliggjorte brev af 19. Juli 1740.

Fandt hospitalsforstanderen det af Holberg gjorte bud „ikkun ringe“, så mente Holberg derimod, at det var „ganske tilstrækkeligt“. En del synes det dog at have været ham om at gøre at få det approberet, thi samme dag, som auktionen var afholdt, sendte han fra Brorupgård det følgende brev til biskop Hersleb:

Høiædle og Hoiærværdige Hr Biskop

Havrebjerg kongetiende blev mig tilslagen paa det bud som de nærværende alle meenede at deres Hoiærværdighed gierne vilde approbere. At man derudj ikke kunde gaae videre kand deres Hoiærværdighed slutte deraf, at endskiønt tienden er nær og beleiligt for Slagelse borgere saa har dog ingen af dem villet giøre saadant bud. Jeg har alleene resolveret mig dertil formedelst en slags commoditet, som derved kand være for mine bønder, efterdj ieg har kirketienden. Jeg har ellers ingen anden regel haft at gaae efter. end det som mig ved Brorups kiøb af Tostrup blev sagt nemlig at

1) Wohnsen til stiftsøvrigheden 4/8 1740. Pk. Kommune sager. Slagelse. — Her findes ogsaa de i det følgende omtalte breve fra Wohnsen.

2) Skødet herpå er dog først af 19. Septbr. 1740. Rentekammerets skødeprotokol 1731—43 nr. 12, pag. 472 ff. (rigsarkivet). Jvf. „For litteratur og kritik“ IV bd. s. 174.

Havrebiørgs kirketiende blev beregnet til 50 Rigsdalers importance. Naar ieg regner skatten og de fiorten læs brænde med bliver den aarlige afgift 64 Rdr., og kand deres Hoiærværdighed af forrige aars administration best slutte om dette mit bud ikke er gandske tilstrækkelig. Jeg for min part drister mig ikke til at giøre mindste tillægg; og ingen anden vill eller kand gaae saa vit. thi 40 tonder hartkorn paa de 3 store Blesinge marker have aldrig importeret meere end til skatternes betaling; og i aar ligge de gandske udorkede. Jeg forventer deres Hoiærværdigheds behagelige resolution og forbliver

Velædle og Hoiærværdige Hr Biskops
Ydmygste tiener

Brorupgaard d. 2 Aug: 1740.

L. Holberg.

Udskrift: Hoiædle og Hoiærværdige
Hr Biskop P. Hersleb
a
Kiøbenhavn.

Stiftsøvrigheden approberede også Holbergs bud, men dog kun for et tidsrum af 6 år. I fæstebrevet, der er dateret Kjøbenhavn 28. August 1740, hedder det, at i henseende til sognets nuværende slette tilstand overlades tienden til assessor Holberg på de nævnte betingelser. På fæstebrevet (i Slagelse hospitals arkiv i landsarkivet pk. „Fæstebreve og foreninger om hospitalets kongetiender 1720—1854.“) har Holberg egenhændig skrevet: „Dette fæste, hvoraf mig er givet en ligelydende gienpart, skall ieg holde mig efterretligt L. Holberg.“ Fæstebrevet er jo iøvrigt antedateret. På stiftsøvrighedens tidligere nævnte erindring til hospitalsforstanderen om at indsende fæstebrevet svarede denne ³/₁₂ 1740 gan-

ske vist med indsendelsen, men undskyldte sig med, at når han ikke havde indsendt det forhen, var årsagen, at han endnu hverken havde modtaget det udlovede fæste eller penge til det stemplede papir.

Havde man fra hospitalets side næret håb om at få afgiften drevet yderligere i vejret ved en kommende auktion, så slog dette håb klik. Da tienden efter de 6 års forløb igen kom til auktion, blev der af Holbergs kommissionær kun budt en årlig afgift af 40 rdl. 2 mark og 14 læs brænde samt 4 rdl. indfæstning. Fra anden side blev der dog budt en årlig afgift af 45 rdl. og 14 læs brænde samt hvert 3. år 4 rdl. i fæstekendelse, men vedkommende vilde have tienden overladt på livstid. På dette sidste vilde direktionen imidlertid — i forventning om bedre tider — ikke inklade sig, og resultatet blev, at tienden igen overlodes Holberg, dog kun på 3 år og mod at svare den af den anden tilbudte årlige afgift.¹⁾

Ved den næste auktion, ²⁵/₆ 1749, synes der efter Holbergs mening at være bleven spillet ham et puds. Ejeren af Bøstrup hovedgård, Joachim Barner Paasche, bød på sin søns livstid en årlig afgift af 41 rdl. 8 skilling og 14 læs brænde samt indfæstningspenge 66 rdlr. 4 mark i kroner, og for dette bud blev tienden ham foreløbig tilslået. Holberg sendte da kort efter biskop Hersleb følgende skrivelse:

Hoiædle og Hoiærværdige Hr Biskop

Jeg hører at Havrebierg kongetiende er tilslagen Paasche for afgift af 41 Rdr 8 Sk. aarligen, og saasom

¹⁾ Wohnsen til stiftsovrigheden ³¹/₇ 1746. — Stiftsovrigheden til Wohnsen ⁹/₈ 1746. Sjællands bispearkivs kopibog.

min Commissionaire ikke turde byde hoiere i henseende til det lovede fæste af 100 slettedaler, maa ieg bede deres Hoiærværdighed at med confirmationen noget maa indeholdes: thi ieg maa have tienden efterdj den er indført udj contracten med min forpagter. Jeg kand ellers derover indvikles i en fortredelig proces, hvilket jeg ogsaa forhen har givet Paasche tilkiende. Men det er overlagt mellem ham og Borgemester Wohnsen, som seer meer paa den ringe fæste end til den aarlige afgift, endskiøndt han veed at Paasche er kun en slett betaler. Jeg haaber, at deres Hoiærværdighed under mig tienden for den forrige afgift som er 45 Rdr. og det paa saa kort tid som Ed. Hoiærværdighed holder for gott: thi ieg haver kun en kort tid tilbage og udj den situation ieg nu er var det daarligt af mig at give fæste for noget som ieg ikkun eet eller 2 aar kand beholde. Hvis Eders Hoiærværdighed finder ikke for gott at overlade mig tienden for forrige afgift, faaer ieg i henseende til forpagteren af Brorup give noget lidt meere: thi ieg er udj klemme hvilket saa vel Wohnsen som Paasche veed, og derfor spiller denne rulle. Over alt haaber ieg at tingen bliver noget opsatt og forbliver

Hoiædle og Hoiærværdige

Hr Biskops

Hoitforbundne tiener

Kiobenh d. 28 Juni 1749

L Holberg

Udskrift: Hoiædle og Hoiærværdige

Hr Biskop

Ped Hersleb

à

Emdrup

Den klemme, som Holberg her tilstår at være kommen i, bevirkede, at fæsteafgiften igen gik op. Stiftsøvrigheden tilskrev hospitalsforstanderen, at den ingeniørlunde kunde approbere Paasches bud, thi afgiften var endnu ringere end den forhen svarede og det tilbudte fæste, som skulde stiles på et så ungt menneskes livstid, kunde langtfra erstatte, hvad derpå i tiden måtte tabs. Det skulde derfor tilbydes baron Holberg at beholde tienden endnu i 2 år imod årlig afgift 50 rdl.¹⁾ Stiftsøvrigheden synes dog her at have taget Holbergs bemærkning om, at han kun mente at kunne beholde tienden „et eller 2 år“ noget for bogstaveligt, eller også har Holberg lidt efter fættet bedre tanker om sin helbredstilstand. Han ønskede nemlig nu at få tienden overladt igen på 3 år og vilde så svare i årlig afgift de omtalte 50 rdl. Dette indrømmedes ham også.²⁾ På samme vilkår overlodes tienden atter Holberg i 1752 og denne gang, uden at den kom til offentlig auktion. I et brev af ²⁸/₅ 1752 meddelte Wohnsen stiftsøvrigheden, at de tre år nu var forløbne, hvori tienden var bortfæstet til Holberg: „af mangel på liebhavere til tienden har hand haft dend nu udi 12 år, og da hr. baronen er nu kommen her udi egnen, har ieg forfahret hos ham, om hand endnu vil beholde tienden ligesom forhen, udi trende nestpåfølgende år for dend samme årlige afgift . . . bekom jeg til svar; endskiøndt at hand ingen fordeel havde derved, heldst nu at kornpriisen er så

1) Stiftsøvrigheden til Wohnsen ¹/₇ 1749. Sjæll. stiftsøvrigheds kommune kopibog.

2) Wohnsen til Stiftsøvrigheden ²⁰/₇ 1749. — Stiftsøvrigheden til Wohnsen ²²/₇ 1749. — Det i disse skrivelser omtalte brev fra Holberg synes at være gået tabt.

ringe, vil han dog beholde dend udi trende år imod dend årlige afgift . . .“. Hermed erklærede stiftsøvrigheden sig tilfreds.

II

Degnen i Havrebjærg, Frederik Svanes, klage over Holberg.

I det lokalhistoriske tidsskrift „Fra Holbæk amt“ årgang 1907 findes der af forfatteren Anders J. Eriksholm en artikel betitlet „En degn i Havrebjærg, Frideric Petri Svane Africanus“. Artiklen omhandler hovedsagelig en strid fra årene 1755—56 mellem nævnte degn og hans sognepræst Joachim Gynther, men i artiklens slutning omtales i forbigående, at degnen også noget efter sin tiltrædelse havde haft tvistighed med baron Holberg grundet på dennes nægtelse af at betale den skoleholderløn, som degnen mente at have krav på. — Skønt denne tvistighed vel næppe kan siges i og for sig at have altfor megen interesse, da man formentlig ikke får stort mere ud af den, end hvad man i forvejen vidste, at skillingerne ikke sad altfor løse hos Holberg, skal jeg dog i det følgende give en redegørelse for sagen. Anders J. Eriksholms omtale af denne trænger nemlig både til i væsentlig grad at fuldstændiggøres og at berigtiges, idet omtalen indskrænker sig til at referere en enkelt tilfældig skrivelse i sagen og hertil så knytter en fejlagtig gisning. Mit håb om, at det ved en arkivmæssig undersøgelse vilde lykkes at fremdrage ukendte Holberg-breve sådan som i sagen om Holbergs forpagtning af Havrebjærg kongetiende, skuffedes derimod. Holbergs eget forsvar for sin optræden overfor skoleholderen synes desværre at være gået tabt, og man må nøjes med den, forøvrigt vist omtrent ordrette, gengivelse af dette, der er indført i danske kancellis supplikprotokol.

— — —

Ved de under Christian VI udstedte forordninger af 23. Janr. 1739 og 29. April 1740 „om skolerne på lan-

det i Danmark“ skete der som bekendt bl. a. en stærk forøgelse af de hidtil eksisterende landsbyskolels tal.¹⁾ For Dragsholm, Kallundborg og Sæbygård amters vedkommende afholdtes der den 8. Juli 1740 en forsamling på Gundetved af de pågældende proprietarier eller deres fuldmægtige og i amtmandens og provsternes overværelse.²⁾ Der besluttedes her både om den i forordningerne påbudte forsyning af degneboligerne med skolehus, om nye skolels oprettelse og om den løn, som degnene og skoleholderne skulde nyde. For degnenes løn måtte forordningen af 23. Janr. 1739 være rettesnor, idet dennes 6. post indeholdt, at degnene for skolehold skulde have 6 rd. i pengeløn af skolekassen. For skoleholdernes vedkommende overlod plakaten af 29. April 1740 det derimod til de pågældende lodsejere selv at bestemme lønnens størrelse. Om Holberg nu selv har været tilstede ved forsamlingen på Gundetved, får formentlig stå hen, men enten af ham selv eller af hans fuldmægtig vedtoges det, at der i Havrebjærg, hvor Holberg som ejer af Brorupgård var største lodsejer, skulde opbygges en ny skole, og til denne skulde ungdommen fra Havrebjærg, Blæsinge og Krænkerup byer søge. Til løn erklærede Holberg (eller hans fuldmægtig) sig rede til at skaffe 12 rd. samt 4 td. rug, 4 td. byg, 30 læs tørv, græsning til en ko og 6 får og endvidere 2

1) Jvf. med dette og det flg. Joakim Larsen: Bidrag til den danske folkeundervisnings og folkeskolels historie. 1536—1784. Kapitlerne VII og VIII.

2) Se „Indeeling til degne og andre skolels indrættning udi Dragsholms, Callundborg og Sæbygårds amter, som på Gundetved er vedtagen dend 8tende Julij 1740 . . .“ i Holbæk amts arkiv (landsarkivet) pk. „Breve og dokumenter skolels og skolevæsenet samt degnene og skolels vedk.“ II 1737—50.

læs hø og 3 læs halm à 32 lispund. — Den på Gundetved vedtagne „indeeling til degne og andre skolars indrætning“ indsendtes af amtmanden til stiftsøvrighedens approbation, der påfulgte den 29. August s. å. Ifølge forordningen skulde denne forretning herefter tjene som en bestandig regel og rettesnor uden at være forandring undergiven.

I henhold til det således vedtagne lod Holberg nu også bygge skole i Havrebjærg. Læsningen tog sin begyndelse d. 4. Decbr. 1741,¹⁾ og den følgende sommer holdtes der syn over det opbygte skolehus.²⁾ Ifølge denne synsforretning var der ikke noget væsentligt at udsætte på huset, det var endda — 12 fag stort — større end hvad der var forudsat i forordningen af 1739, der kun krævede 8 à 10 fag. Af boglig lærdom fandtes der 1 dusin A B C'er og 1 dusin Luthers katekismer samt skoleinstruktionen. Skolen var herefter i forskriftmæssig stand, og om nu en skoleholder var bleven antaget til den vedtagne lønning, kunde Brorupgårds ejer måske endda siges at have strakt sig lidt videre end forordningens påbud af interesse for sine bønders oplysning. Men dette skete ikke. Derimod flyttede degnen i anneksognet Gudum — han hed Andreas Romsgård — fra dette og til Havrebjærg og tog sig af skoleholdet her. Den forfaldne degnebolig i Gudum lejede han derimod ud for et par rigsdalers årlig leje.³⁾

Skolehuset i Havrebjærg tjente altså nu til bolig for

¹⁾ Se „Specification over degne- og nye-opbygte skoler ...“ (udat.) i ovennævnte pk.

²⁾ Skolesynet skete 13. Juli 1742 i overværelse af provst og præst samt 2 bønder. Synsforretningen findes i samme pk.

³⁾ Se Løve herredsbog ved Havrebjærg sogn. Løve provstis arkiv (landsarkivet).

en degn, men blev det af den grund en degnebolig? Og skulde degnen, der holdt skole i Havrebjærg, nøjes med de 6 rd., forordningen tillagde en degn for skolehold, eller havde han krav på de 12 rd. m. m., som skoleforretningen på Gundetved havde bestemt for skoleholderen i den nye skole?

Andreas Romsgård var en „skikkelig“ mand, det skudsmål får han af sin sognepræst, der samtidig bemærker, at han „de fleste gange“ fandt ham nærværende ved besøg i skolen.¹⁾ Og „skikkelig“ i ordets nymodens betydning må han vel for så vidt også siges at være, idet han synes uden knurren at have fundet sig i, at der kun ydedes ham i pengeløn de 6 rd., forordningen bestemte for en degns skolehold. På et Skema, som provsten i Løve herred i slutningen af året 1742 udsendte til skoleholderens påtegning for at få oplysning om, hvorvidt proprietarierne opfyldte deres forpligtelser, skrev Romsgård, at han havde bekommet ej alene tørv, men endog hø og halm, såvelsom penge 6 rd.; han tilføjede dog, „men ey viidere enten af penge eller kornet“. Skemaet med skoleholderens påtegning sendtes senere af amtmanden til de lodsejeres betænkning, hvor der var misforhold mellem det engang vedtagne og det virkelig ydede. På assessor Holbergs vegne afgav C. Müller følgende erklæring, dateret Brorup 24. Decbr. 1742: Af skemaet

¹⁾ Disse præstens bemærkninger findes på det nedenfor omtalte skema fra provsten af 24/11 1742: „Notice og efterretning om de danske skoleholdere i Løve herred såvel i degneskoelerne som i de nye skoeler, deres tillagde løn, samt hvormeget de af samme have bekommet fra dend tiid af læsningen er begyndt i skoelerne til indtegnede dato 1742.“ Dette skema er (i kopi) vedhæftet amtmandens cirkulære 3/12 1742 til de proprietarier, hvis betænkning krævedes.

fremgik, at degnen i Havrebjærg ikke havde erholdt den ham tilkommende løn, men kun 6 rd., og det øvrige måtte altså være til restance. Og da degnen trods det ikke havde indgivet klage, „bliver hand med så meget des større lyst at see til sin rett befordret, så vit Brorupgårds herskab tilkommer at assistere, hvilket formodentlig skeer, forinden hand med nogen besværing skulle årsages at fremkomme.“

Den her udtrykte lyst til at se degnen befordret til sin ret strakte imidlertid ikke til, og også i de følgende år modtog Romsgård kun de 6 rd.s pengeløn. Da besværingen fra efterfølgeren over forholdet fremkom, afgav Romsgård oven i købet en erklæring, at han i overensstemmelse med den ved forordningen påbudte løn for degnes skolehold havde ladet sig nøje med de 6 rd. Provsten hævdede ganske vist i sin betænkning herom, at Romsgård af Holberg havde modtaget „æquivalente douceurs“, men dette benægtedes både af ridefogeden og af Romsgård selv.¹⁾

I 1749 afløstes Romsgård som degn i Havrebjærg af Frederik Svane med tilnavnet Africanus. 18. April 1749 var der udgået et kongebrev til biskop Hersleb om, at Frederik Svane ved forefaldende vakance måtte antages til et degneembede,²⁾ og senest om efteråret nævnte år må han være kommet til Havrebjærg.³⁾ I kongebre-

1) De pågældende sager findes i læg'et „Degnen i Haurebjerg, hans løn 1750, 1753“ i pk. „Breve og dokumenter skolerne og skolevæsenet samt degnene og skoleholderne vedk.“ I 1734—83. Holbæk amts arkiv.

2) Sjæll. tegnelser nr. 219/1749 (18. April 1749).

3) Dette fremgår af det følgende, da han kræver sin løn fra Mikkelsdag 1749. — Anders Petersen: Sjællands stifts degnehistorie s. 93 skriver, at han først kom til Havrebjærg 1751. Det sam-

vet fortælles bl. a. lidt om hans tidligere liv, at han var født i Afrika, men siden kommen til Danmark, hvor han var bleven døbt og holdt til studeringerne. Efter nogen tids ophold ved akademiet var han rejst tilbage til Guinea og havde her været i det vestindiske kompagnis tjeneste på 11. år som kantor og kateket. „Men som han havde hustru og barn her i Danmark, er hand overkommen til dennem igien og næsten et gandske år udi største fattigdom opholdt sig.“ — Nu fik han altså levebrød i Havrebjærg.

Måske kan det nok være, at Frederik Svane Africanus ikke var nogen altfor underdanig degn, og at blodet rullede lidt hastigt i hans årer. Herpå kan det, der berettes af Anders J. Eriksholm om hans strid med sognepræsten, nok tyde. Men sandheden tro må det dog erkendes, at levebrødet som degn og skoleholder i Havrebjærg holdtes temmelig knapt af Brorupgårds herskab, og at der var skellig grund til at besvære sig herover. Dette gjorde Frederik Svane også fra første færd af, og han blev utrættelig ved med sine klager op gennem årene og førte sent omsider sin sag til sejr, men da lå Ludvig Holberg længst under mulde.

Efter at have været godt et halvt års tid i embedet indgav Frederik Svane (9. Juni 1750) en anmodning til Holberg om at måtte bekomme den første forfaldne termins løn fra afvigte års mikkelsdag til indeværende års Påske.¹⁾ I anmodningen henviste han til, hvad der herom var bestemt i skoleforretningen af 8. Juli 1740.

me meddeler Eriksholm i sin nævnte artikel, skønt det ikke stemmer med, når det senere berettes, at degnen i slutningen af 1755 skriver, at han på 7. år er præstens medtjener.

¹⁾ Se de anm. 1 s. 12 nævnte sager.

Men i stedet for gehør fandt han, som han senere skrev, snarest unåde, og hans anmodning afvistes af baronen „gandske unådig og med empfindtlige hårde expressio-ner.“¹⁾ I forhåbning om „en betænksomme, billigere og nådigere betænkning“ fra Holbergs side lod degnen nu en rum tid gå hen, men da forhåbningen slog klik, klagede han, dreven af den hårde nød, „som en arbejder, der er sin løn værd“, i September samme år til provsten. Forsynet med provstens anbefaling sendtes klagen videre til amtmanden og kom fra denne til ridefoged Biere på Tersløsegårds erklæring. Biere erklærede, at han ikke var underrettet om, at der var bevilget større løn end den i forordningen bestemte for degnes skolehold, hvorfor han ikke dristede sig til at føje degnen i hans klage. Han meddelte desuden, at degnen bortlejede degneboligen i Gudum og selv tog lejen, samt at Brorupgårds herskab vedligeholdt både boligen og skolehuset i Havrebjærg. Over den understøttelse, som provsten i sin anbefaling af sagen gav degnen, forundrede han sig ikke, „siden mand har excempler, at en provst tiit hjælper en deign i hvad hand kan.“

Omtrent på dette standpunkt var formentlig Svanes klage og efter hans egen mening „i bæste driff til ynkelig og nødtrængende endskab og resolution“, da Holberg lod indløbe den begæring til ham, „neml. at baronen bad vilde have tålmodighed og iche søge videre hos amtmanden, men give mig til freds til sommer [1751], hand kom ud, da vilde hand fornøye min ansøgning til fornøyelse.“ Denne begæring overbragtes Svane ved ridefoged Biere og ved to andre mænd.

¹⁾ Sådan udtrykker han sig i sin fornyede anmodning til Holberg af ²/₁₂ 1752. Sjæll. bispearkiv: Indkomne sager. Løve herred.

Svane besluttede sig derefter til at tage sin klage tilbage. Da amtmanden gennem Biere hørte, at striden skulde være bilagt, og herom forespurgte Svane, erklærede denne også, at da han havde fået bud fra Holberg om, at denne selv vilde komme til rette med ham om lønnen ved sin tilkommende ankomst på landet, forlangte han ikke videre resolution på sit andragende.¹⁾ Thi han tvivlede ingenlunde om, at baronen som en mand af så høj distinktion ikke skulde forringe „sin så nådig og af egen drifft tilskyndet til mig gjorde og tilsendte tilsagn.“

Hvorvidt det tilsagn fra Holbergs side, som degnen her omtaler, nu har været andet end en almindelig forsikring om, at de nok skulde komme til rette om lønnen, er vel ikke givet. Men da det afgaves, for at få degnens klage hos amtmanden standset, er det jo naturligt nok, at degnen måtte opfatte det som et tilsagn om at opfylde denne klage. Da klagen imidlertid først var taget tilbage, synes også Holbergs af degnen omtalte „dybere indsigt i sagen“ at være forsvundet, og nogensomhelst opfyldelse af hans krav fandt ikke sted.

I slutningen af det følgende år (1752) lagde degnen da ud på ny med sine klager. Først indsendte han den 2. Decbr. et langt klageskrift med en redegørelse for hele sagens forløb til Holberg. I de bønligste udtryk bad han denne om nådig at se til sin ringe tjener, hvis skrig uafladelig steg til det høje, at han dog ikke fremdeles skulde nødsages til „endnu på høy høyere og allerhøyeste steder at andrage og deplorere min velfortiente skoele løns forhold af Deres Velbårenhed . . .“ — Da

¹⁾ Svanes skrivelse til amtmanden er af ²²/₃ 1751 og gengives af ham i det senere andragende til Holberg ²/₁₂ 1752.

klageskriftet forblev frugtesløst, gik han videre med sin klage til amtmanden. Som sådan var i mellemtiden Frederik Adeler bleven efterfulgt af Joachim Hartvig Johan v. Barner til Vedbygård. Denne var i og for sig også villig nok til at støtte degnen, det være sig nu af retfærdig iver for denne sag, eller fordi han måske har haft et horn i siden på komediedigteren. Men i den skrivelse, hvori han til biskop Hersleb omtalte degnens indgivne klage, meddelte han, at han beklagede ikke at kunne tage sig af den; thi forordningen 23. Janr. 1739 udelukkede ganske amtmændene fra al slags inspektion og foranstaltning med baroniers skoler.¹⁾ Barner gav derfor det råd, at degnen skulde klage direkte til kongen, og om degnens supplik kunde indrettes således, at den kunde komme til hans, Barners, erklæring, „skal det ikke mangle, jeg jo skal erklære som det sig bør og til degnens bedste, thi det er billigt, at en arbejder nyder sin løn.“

På Barners skrivelse svarede biskoppen i begyndelsen af Janr. 1753 med meddelelsen om, at Svane nu indgav ansøgning til kongen, altså på „allerhøjeste steder“, og når ansøgningen kom til biskoppens erklæring, skulde han give al fornøden oplysning. Biskoppen glædede sig iøvrigt meget over den interesse for skoleholderne, som Barner både ved sin iver for Svanes sag og på anden måde i sin skrivelse havde udtrykt.

Degnets ansøgning til kongen var dateret 16. Janr. 1753, og dens behandling foretoges af danske kancelli. Fra kancelliet sendtes den til biskoppens betænkning,

¹⁾ Barners skrivelse ²⁰/₁₂ 1752 til biskoppen findes i pk. „Løve herred“ 1750—59. Sjæll. bispearkiv. Bispens svar af ¹³/₁ 1753 findes i det tidligere s. 12 anm. 1 omtalte læg.

der afgaves 1. Februar, og hele sagen sendtes så derefter til Holbergs erklæring, der er af 26. Februar. Imidlertid synes desværre alle de pågældende akter at være gået tabt, men et fyldigt referat findes i danske kancellis supplikprotokol (nr. 118/1753), og biskoppens betænkning findes også indført i hans egen kopibog (afdelingen: erklæringsprotokol). Sammenholder man nu betænkningen her og gengivelsen i kancelliets protokol, viser det sig, at denne gengivelse omtrent ord til andet svarer til den afgivne betænkning. Hist og her er der udeladt et småord eller ændret lidt på ordstillingen, men ellers stemmer de. At noget lignende derfor gælder om Holbergs erklæring og gengivelsen i supplikprotokollen, kan vist næppe være tvivlsomt. Om biskoppens betænkning skal jeg kun fremsætte et par bemærkninger, medens supplikprotokollens gengivelse af Holbergs derimod formentlig har krav på at blive anført i sin helhed.

Biskoppen havde kort efter at have modtaget Svanes ansøgning fra kancelliet tilskrevet Holberg (29. Janr.)¹⁾ for at få dennes argumenter for den stedfundne formindskelse i degnens løn. Det ses imidlertid ikke, om Holberg har svaret herpå, og i hvert fald omtaler Hersleb ikke nogen skrivelse fra Holberg i sin betænkning, om end formen for denne tyder på, at Holberg — mundtligt? — må have fremsat sine argumenter. Biskoppen fremhævede nemlig i sin betænkning upartisk, hvad der kunde tale både for Svanes og for Holbergs opfattelse: Svane havde skoleforretningen at holde sig til, men baronen beråbte sig på forordningen. Sagen kunde derfor vel ikke afgøres uden kgl. resolu-

¹⁾ Se biskoppens kopibog i bispearkivet.

tion, og biskoppen foreslog, at skoleforretningen for Havrebjærg forandredes derhen, at degnen stedse skulde bo i hovedsognet Havrebjærg og her holde skole. For dette skolehold burde han vel kun som andre degne nyde 6 rd., men baronen skulde forsyne ham med tilstrækkelig degnebolig foruden skolestuen, så at degnene nu og herefter kunde have plads til sig selv og familie og til deres degnetrave. Der skulde også være have med indhegning. Det skulde kendes at være en ret degnebolig. — Biskoppen fandt således, at havde Holberg end forordningens bogstav for sig, havde han dog, ved at degnen boede i skoleholderhuset i Havrebjærg og alligevel afspistes med en degns ringe løn for skolehold, sluppet lidt for billigt fra det.

Holbergs forsvar for sin handlemåde gengives i supplikprotokollen på følgende måde: „Af biskoppens erklæring sees, at det ikke kand være andet, end at degnen måe boe i hovedsognet, oc at hand, som andre degne, måe lade sig nøje med 6 rd. skolehold. Af synet d. 13. Julii 1742 erfares, at den af forige degn oc skoleholder Romsgård antagne bolig var i forsvarlig stand. Samme degn rettede sig på 9de år efter skolefr. og lod sig nøje med de 6 rdr., samt fant skolen tilstrækkelig til begge dele, skjønt hand havde en stor familie, hans successor, supplicanten, ligeledes, som begges qvitteringer udviiser. Det er derfor at forundre sig over, at hand tør foregive, at baronen har lovet ham dobbelt løn imod andre degne, da baronen vidner for Gud, at hand aldrig har lovet ham mindste tillæg, ikke heller kunde giøre det, siden fr., jdet den kun tillegger en degn, som holder skole, 6 r., sigter til at soulagere bønderne, hvilke baronen imod fr. ingen byrde kand pålegge, allerhelst, da

eendeel af dem, som skal holde skolen vedlige, tilhøre communitet, oc, om sligt skulle skee, ville andre degne formere samme prætension. Ellers har supplicanten, dagen før hand reiste herfra, været hos baronen, oc sagt at ville lade sine prætensioner falde, samt nægtet ikke, at hand jo var udsat af andre, skjønt hand ej ville nævne personen, som mand dog læt kand giætte sig til. Indstilles derfor, om ikke provsten må tilskrives at reprimandere degnen for hans usandfærdige beretning om baronens løftes brydelse, samt tilholde ham, bedre at passe på sit embede; Thi hand har j denne vinter opholdt sig 7 uger her j staden, oc søgt at komme til Africa igien, hvor hand er bedre vandt til luften.“

Som man ser her, søger Holberg i sin betænkningens slutning at give det udseende af, at degnens klage ikke just stammede fra ham selv, men at han var udsat af en anden. Ved denne anden ligger det formentlig nærmest at tænke på sognepræsten Gynther, med hvem Holberg samtidig lå i strid.¹⁾

Imidlertid skulde degnens klage på allerhøjeste sted ikke denne gang føre til noget resultat for ham. Efter at have fået Herslebs og Holbergs betænkninger resolverede cancellikollegiet om sagen: „Herved er intet at gjøre“, og konseillet føjede hertil sit: „Ligeledes.“ Degn Frederik Svane Africanus lykkedes det således ikke at få baron Ludvig Holberg til at ændre sin engang trufne afgørelse.

— — —

Men hvad der ikke lykkedes for Frederik Svane, medens Holberg var i live, lykkedes ham imidlertid på en

1) Se Carl S. Petersen: Holberg i Sorøegnen. Den nye litteratur. 1923 s. 161.

vis måde efter Holbergs død. Om end man unægtelig kunde have haft grund til at vente, at Svane efter det nu omtalte udfald af hans klageskrift på allerhøjeste sted, havde ladet sine prætensioner falde, så blev dette nemlig ingenlunde tilfældet. Efter Holbergs død gjorde han sine formentlige krav gældende i dennes dødsbo! Og af dette opnåede han virkelig, skønt først omkring 1760, at få sine krav opfyldte, hvordan dødsboet nu ellers har betragtet disses retmæssighed!¹⁾ Men skønt han således overfor den døde Holberg fik sine krav førte igennem, så stillede det nye herskab, han fik efter Holberg: Sorø ridderlige akademi, sig ganske på dennes standpunkt i spørgsmålet om den degnen tilkommende løn for skolehold. Det vilde ikke indrømme ham mere end de 6 rd. årlig og fandt sig end yderligere ikke forpligtet til at vedligeholde mere end selve skolestuen. Dette af fødte i slutningen af 50'erne en ny række klager fra Frederik Svane,²⁾ men denne gang førte disse til et bedre resultat for ham. Hovedpunkterne i den endelige afgørelse, der blev truffen ved kongebreve af 19. Juni 1761,³⁾ gik ud på, at degneboligen for Havrebjærg og Gudum sogne fremtidig skulde være i skolehuset i Havrebjærg, men dette skulde så udvides med et par fag hus. Boligen skulde fremtidig vedligeholdes af degnene

¹⁾ At skifteretten for Holbergs dødsbo i 1759 godtgjorde og betalte Svane, hvad han i Holbergs tid havde til gode på skolelønnen, siger han selv i en skrivelse ²⁵/₉ 1759. Pk. „Løve herred“. Sjøll. bispearkiv. I hans memorial til kongen ¹⁸/₉ 1760 (bilag ved sjøll. tegnelser nr. 345/1761) siger han derimod, at det var i 1760, at skifteretten betalte ham.

²⁾ Se f. eks. skrivelser af ²⁵/₉ 1759 og ¹⁰/₂ 1761 fra Svane i pk. „Løve herred“. Sjøll. bispearkiv.

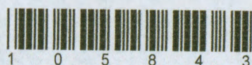
³⁾ Sjøll. tegnelser nr. 344 og 345 (19. Juni 1761) og indlæg til det sidste nr.

undtagen selve skolestuen, der vedligeholdtes af her- skabet. Lønnen fastsattes til de 12 rdl., og Svane skulde godtgøres, hvad der endnu resterede herpå. Degnen skulde ligeledes nyde den til skolen lagte tørv og fou- rage, hvorimod ydelsen af rug og byg faldt bort. Den gamle degnebolig i Gudum blev at bortsælge til fordel for kirken.

I det store og hele måtte denne afgørelse betragtes som fordelagtig for degnen. I den af kancelliet indhen- tede betænkning havde Sorø akademis daværende over- hofmester, grev Frederik Danneskjold Samsø, også stil- let sig ret velvillig til kravet om de 12 rdl. løn, som han fandt mulig kunde udredes af lysepengene og det kon- tingent, der ifølge skoleforordningen skulde repareres på husmænd og tjenestefolk. Herslebs efterfølger som biskop, L. Harboe, støttede desuden Svanes ansøgning kraftigt, thi, som han i sin betænkning skrev, „en sko- leholder, som forretter sit embede forsvarlig, er så nyt- tig en lem i staten og har så møysommelig en byrde, at han icke bør misundes alle de fordele, som med nogen føye kand tillægges ham.“¹⁾

¹⁾ Denne ytring er citeret i Joakim Larsens anf. arb. s. 310.

DIS-Danmark

1 0 5 8 4 3